

Солдатенко Олександр Ігорович

аспірант кафедри педагогіки та методики
викладання історії і суспільних дисциплін

Чернігівський національний

педагогічний університет

імені Т.Г. Шевченка

ГОТОВНІСТЬ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО РОЗВИТКУ МУЗИЧНИХ ЗДІБНОСТЕЙ УЧНІВ, ЇЇ КРИТЕРІЇ

Анотація. У статті розглянуто складові музичної діяльності та виділено набір знань та вмінь, якостей, які має розвивати в собі майбутній учитель музики. Наведено критерії та показники, рівні готовності майбутніх учителів музики до професійної діяльності. Висвітлено рівень професійної готовності майбутнього учителя музики (високий, середній, низький) до розвитку музичних здібностей учнів шкіл естетичного виховання.

Ключові слова: музична діяльність, музичні здібності, критерії та показники готовності, рівні готовності, майбутні вчителі музики.

Аннотация. В статье рассмотрены составляющие музыкальной деятельности и выделен набор знаний и умений, качеств, которые должен развивать в себе будущий учитель музыки. Приведены критерии и показатели, уровни готовности будущих учителей музыки к профессиональной деятельности. Отражен уровень профессиональной готовности учителя музыки (высокий, средний, низкий) к развитию музыкальных способностей учащихся школ эстетического воспитания.

Ключевые слова: музыкальная деятельность, музыкальные способности, критерии и показатели готовности, уровни готовности, будущие учителя музыки.

Annotation. The author of the article considers theoretical and methodological approaches to training future teachers of music, individual musical components and diagnostics of musical abilities. The author analyses musical activity, shows knowledge and skills, gives qualities which a future teacher of music is to develop and which define his/her abilities for music teaching activity. The author

gives criteria and index of Knowledge and skills that are the basis for training future teachers of music for their professional activity. The author shows the professional level of future teacher of music (high, medium, low) who will develop musical abilities of the pupils at aesthetic schools.

Key words: musical activity, gift for music, criteria and index of readiness, level of readiness, future teacher of music.

Вступ. Актуальним завданням в сучасних умовах розвитку української вищої школи є підготовка майбутніх вчителів музики готових впливати на формування музичних здібностей учнів шкіл естетичного виховання. Діагностика готовності майбутніх вчителів музики до розвитку здібностей учнів шкіл естетичного виховання вимагає розробки відповідних критеріїв та показників для визначення рівня такої готовності. У вітчизняній педагогічній науці певною мірою досліджені форми, методи та засоби, що впливають на розвиток творчих здібностей студентів та учнів, але питанням формування готовності майбутніх учителів музики до розвитку музичних здібностей учнів шкіл естетичного виховання, було приділено не достатньо уваги.

Питання, які стосувалися концептуальних основ, теоретико-методологічних підходів до професійної підготовки вчителів музики розглядали в своїх роботах В. Бездухов [3], О. Кісаханова [7] та ін. Впровадження інтерактивних освітніх технологій в навчальний процес відображені в роботах В. Лугового, В. Андрущенко [13]. Формуванню компетентностей майбутніх вчителів музики присвятили свої дослідження Г. Гаврищак [4], Л. Арчажникова [2], Т. Ткаченко [15] та ін. Значний внесок в психологію музики і розвиток музичних здібностей здійснили Б. Теплов [18], Л. Малахова [9], А. Тарас [14], Д. Кінарська [6], В. Дружинін [5], С. Рубінштейн [17], О. Радинова [16], Г. Праслова [11] та ін.

Формулювання мети статті та завдань. Мета та завдання статті полягають у визначенні критеріїв, показників та рівнів готовності майбутніх учителів музики до розвитку музичних здібностей учнів шкіл естетичного виховання.

Виклад основного матеріалу статті. Практика викладання в школі естетичного виховання показує, що витребуваними є не лише професійні знання вчителя, але і його вміння творчо мислити, використовувати сучасні інтерактивні технології та спрямовувати зусилля на створення педагогічних умов, що сприяють всебічному розвитку учнів.

Ціннісні орієнтири, які ставить перед собою учитель мають сприяти отриманню кінцевого результату – розвинути музичну пам'ять, творче мислення, самоорганізацію, продуктивні та рефлексивні здібності учнів. Для цього, майбутній учитель має вдосконалити не тільки окремі якості своєї особистості, але й засвоїти комплекс методів, форм та засобів навчання учнів, тобто оволодіти сумою професійних компетентностей.

Так, О. Кисаханова структурує професійні знання учителя по різних рівнях: методологічному (знання закономірностей розвитку загально-філософського плану, зумовленості цілей виховання); теоретичному (закони, принципи, правила педагогіки та психології, музичної педагогіки, основних форм діяльності); методичному (рівень конструювання музично-педагогічного процесу); технологічному (рівень вирішення практичних навчально-виховних завдань в конкретних умовах). Склад операційного компонента професійної компетенції вчителя музики представлений О. Кисахановою системою педагогічних знань, умінь і навичок. До них дослідниця відносить ті, які дозволяють: яскраво і захоплююче транслювати художню інформацію; осмислювати способи художньо-педагогічної побудови уроку, варіювати типи і форми занять; управляти розвитком художньо-пізнавальних процесів, групової та індивідуальної музичної діяльності учнів; діагностувати рівень розвитку музичних здібностей учнів, оперувати методами педагогічного дослідження на музичних заняттях. При тому, діяльнісно-творчий компонент професійної компетенції вчителя музики включає всі види творчої діяльності: співтворчість-сприйняття; художнє виконання музичного матеріалу; творчість-імпровізацію (як педагогічну, так і музично-виконавську); самовдосконалення; пошук

новаторських форм і методів музично-педагогічної діяльності; спільну з учнями дослідницьку діяльність та ін. [7].

З вище викладеного стає зрозуміло, що підготовка майбутнього вчителя музики передбачає досягнення певних цілей, до яких можна віднести набуття ним знань щодо основних теоретичних та технологічних способів, засобів та форм музичної діяльності, що уособлюють в собі як здатність до навчання та самовдосконалення, так і спроможність до музично-педагогічної діяльності з учнями. Остання розуміється нами як готовність майбутнього вчителя музики до ефективної комунікації з учнями та творчої виконавської діяльності.

Таку ж позицію займає і В. Дружинін, який розглядаючи здібність до навчання, зазначає, що вона є здібністю до придбання знань, а креативність (загальна творча здібність) – здатністю до перетворення знань (з нею пов'язана уява, фантазія, народження гіпотез та ін.) [5].

Розглядаючи діяльність С. Рубінштейн не відокремлював діяльність від здібностей. Він вважав, що жодна здібність не є актуальною здібністю до певної діяльності, поки вона не увібрала в себе, чи не інкорпоровала систему відповідних операцій, але здібність ніяк не зводиться тільки до такої системи операцій. Її необхідним вихідним компонентом є процеси генералізації відносин, які утворюють внутрішні умови ефективного освоєння операцій. Актуальна здібність обов'язково включає обидва ці компонента [17].

Враховуючи вище викладене, готовність майбутніх учителів музики до професійної діяльності ми можемо визначити за такими показниками, як: здатність до відтворення отриманих теоретичних знань; вміння взаємодіяти на суб'єкт-суб'єктному рівні з об'єктом професійної діяльності; володіння системою методів конструювання навчальних занять; високий рівень творчої самостійності; виконавська досконалість гри на музичному інструменті; музикальність; вміння діагностувати та розвивати музичні здібності учнів.

У педагогічній науці важливим є питання про можливість розвитку як загальних так і спеціальних здібностей учнів в результаті цілеспрямованих впливів. Б. Теплов, у своїх роботах, представив глибокий та всебічний аналіз

проблеми розвитку музичних здібностей, які необхідні для успішного здійснення музичної діяльності. Наявність комплексу таких здібностей, на його переконання, визначає «музикальність» людини [18].

Багато авторів В. Бездухов, О. Федорович [3; 19 та ін.] визнають, що музикальність – це синтез здібностей, необхідних для занять музикою і сходяться на тому, що здібності, що входять в «ядро» музичності це: ладове почуття; здібність довільно користуватися слуховими уявленнями; музично-ритмічне почуття.

Дещо іншу структуру музичності розглядає В. Анісімов. До загальної структури музичності він відносить шість приватних здібностей: музичний слух, музично-ритмічна здібність, емоційна чуйність на музику, музична пам'ять, музичне мислення, музична уява [1].

Вивчаючи зарубіжний доробок науковців щодо пошуку критеріїв музикальності, Д. Кирнарська, виділяє здібність створювати звукові структури та наголошує на тому, що здібності тонко переживати музику і виражати себе за допомогою музики (тобто звукових структур) повинні бути тісно взаємопов'язані [6].

Узагальнення різноманітних ознак музикальності вказує на те, що до її характерних показників відносять: ранній прояв музичного слуху; наявність стійкої потреби у музичних враженнях; музичну активність (прагнення слухати, співати, складати музику); природну (тобто не прищеплену педагогами) виразність виконання; здатність вільно виражати себе в музиці; слуховий контроль звуку; емоційну реакцію на музичний твір; ладове почуття; почуття ритму; музичну пам'ять та ін.

Д. Кирнарська диференціює музичні здібності залежно від того, чи є людина музикантом, чи ні. Діагностувати музичні здібності автор пропонує на основі вроджених анатомо-фізіологічних, нейрофізіологічних та психологічних особливостей, які виступають важливими передумовами успішного професійного навчання. Серед них вона називає:

- особливості анатомічної будови тіла, гортані (у співаків), лицьових м'язів (у духовиків), верхніх кінцівок (у піаністів, струнників та ін.);
- деякі властивості м'язової тканини, органів руху, дихання, слуху;
- властивості вищої нервової діяльності (в першу чергу ті, з якими пов'язані швидкість і тонкість психічних реакцій, – чутливість слухового аналізатора, лабільність як властивість нервової системи, деякі особливості аналізаторно-ефекторної і психомоторної систем, емоційної реактивності тощо).

Психологічна структура музичних здібностей у музикантів тісно пов'язана з конкретною музичною спеціальністю (інструменталісти, співаки, композитори), специфікою музичного інструменту і конкретного виду професійної діяльності (сольний або оркестрове виконавство). Так, здатність розрізняти тонкі градації висоти звуку – основоположна в структурі музичних здібностей у скрипалів, диригентів чи флейтистів у порівнянні, наприклад, з піаністами, яких відрізняє більш витончений фактурний і гармонійний слух [6].

О.Федорович також зазначає, що «музичні здібності обумовлюють успішність сприйняття, виконання і створення музики, а також здатність до навчання в галузі музики» [19, с.12].

Проведений аналіз показує, що до основних ознак музикальності дітей, дослідники [9; 12; 18 та ін.] відносять такі, як:

- здатність відчувати характер, настрій музичного твору, співпереживати почуттєво, проявляти емоційне ставлення, розуміти музичний образ;
- здатність вслухатися, порівнювати, оцінювати найбільш яскраві і зрозумілі музичні явища. Здатність зіставляти найпростіші властивості музичних звуків (високий і низький, темброве звучання рояля й скрипки та ін.);
- прояв творчого ставлення до музики (подання художнього образу, передаючи його в співі, грі, танці та ін.);
- емоційна реактивність на звуки. З розвитком загальної музикальності у дітей з'являється емоційне ставлення до музики, удосконалюються слух,

народжується творча уява. Переживання дітей набувають своєрідну естетичну забарвленість.

Проблема розвитку музикальності дітей розглядається в різних видах дитячої музичної діяльності, окремі складові якої визнаються провідними: сприйняття, виконавство, творчість, музично-освітня діяльність.

Крім того, дослідження в галузі музикальності дозволяють виділити основні складові розвитку сприйняття музики дітьми, а саме:

- прищеплення активного інтересу і любові до музики, розвиток її сприйняття, формування почуттів і переживань дітей, емоційної чуйності;
- збагачення музичних вражень;
- залучення дітей до різних видів музичної діяльності (спів, музично-ритмічні рухи, гра на музичних інструментах);
- розвиток образності і ритмічності рухів, їх координації;
- розвиток музичних здібностей (емоційна чуйність, мелодичний слух, ладове і ритмічне почуття, тембровий і динамічний слух);
- стимул творчих проявів в музичній діяльності (інсценівки пісень, музичні імпровізації тощо);
- виховання музичного смаку, оціночного ставлення до прослуханих творів, до власного виконання пісень, танців, гри на музичному інструменті;
- розвиток тембрового, динамічного, звуковисотного компонентів музичного слуху;
- навчання гри на музичних інструментах, відтворювати звуконаслідування, супроводжувати грою на інструментах різноманітні дії (спів, танець, виставу та ін.) [8; 10].

Діагностувати та розвивати музичні здібності учнів шкіл естетичного виховання можливо за умови, що і сам вчитель набув комплекс компетентностей, тобто запас знань і вмінь щодо здійснення музичної діяльності. Це означає, що він має навчитися усвідомлювати та аналізувати свої дії, давати їм оцінку, навчитися слухати співрозмовника, ставити себе на його місце, приймати рішення, репродуктивно та творчо діяти.

Навчальна діяльність складається не лише із засвоєння та відтворення інформації, а й уміння творчо використовувати набуті знання та вміння для вирішення нестандартних завдань, тобто діяти творчо. До ознак творчої діяльності (мислення) людини, А. Буреніна відносить такі творчі вміння, як: здатність переносити знання, уміння з однієї області в іншу; виявлення у відомому явищі, предметі нових властивостей, функцій; створення (відкриття) зовсім нового [11].

О. Радинова вказує на те, що результативність занять залежить від правильної побудови та підбору музичного матеріалу, методів і прийомів навчання, форм організації музичної діяльності, використання проблемних методів, що активізують дітей [16].

Підготовка майбутнього вчителя музики та формування у нього компетентності щодо розвитку музичних здібностей учнів, може бути представлена у виді певної педагогічної моделі (цілі навчання, принципи, засоби, методи, педагогічні технології, компоненти, оцінювання та ін.) і мати декілька етапів. На першому етапі – засвоєння загальних методичних прийомів, педагогічних технологій та форм роботи з учнями (оволодіння діагностикою виявлення загальних та спеціальних (музичних) здібностей, мовними прийомами, методикою проведення індивідуальних і групових занять; навчання моделюванню та плануванню занять, здійсненню контролю та оцінюванню навчальних досягнень, організації самостійної роботи та ін.). На другому етапі – формування професійних якостей, необхідних в певній музичній діяльності (удосконалення техніки аранжування, диригування, гри на музичному інструменті, співу та ін.).

Ефективність запровадження педагогічної моделі підготовки майбутніх учителів музики до розвитку музичних здібностей учнів шкіл естетичного виховання може бути оцінена за допомогою відповідних критеріїв та показників, що дозволяють визначити рівень сформованості готовності майбутніх учителів до розвитку музичних здібностей учнів (низький, середній, високий).

Рівні сформованості готовності майбутніх учителів музики до розвитку
музичних здібностей учнів шкіл естетичного виховання

Критерії та показники	Рівень		
	<i>високий</i>	<i>середній</i>	<i>низький</i>
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>
<p>Критерій: володіння педагогічними знаннями.</p> <p>Показники: знання особливостей організації навчального процесу, змісту, принципів, методів, форм та діагностики досягнень, володіння педагогічною технікою.</p>	<p>Грунтовні знання з вікової педагогіки та психології, історії та теорії музики, Високий рівень володіння інтерактивними педагогічними технологіями, високий рівень комунікативних умінь, виконавської майстерності, багатий репертуар, емоційна насиченість і умінь грати на музичних інструментах, вокальні дані, наявність акторських здібностей; розвинені музичні здібності, музикальність</p>	<p>Достатні теоретичні знання з різних дисциплін, але не повністю сформовані умінь, існують певні незначні недоліки у застосуванні педагогічних методів та технологій, є прогалини у виконавській майстерності, акторських здібностях, комунікативних умінь</p>	<p>Низький рівень теоретичних знань, умінь, здібностей й якості не дозволяють займатися в подальшому обраною професійною діяльністю та впливати на процес формування музичних здібностей учнів шкіл естетичного виховання</p>
<p>Критерій: знання психології.</p> <p>Показники: Знання про складові психологічної структури особистості (властивості, психічні процеси, мотиви, потреби, емоції й почуття, спрямованість, можливості)</p>			
<p>Критерій: музично-виконавська діяльність.</p> <p>Показники: Знання історії музики, музично-теоретичних основ вокалу, диригування, вміння визначати діапазон партій, розподіляти дихання, формувати вокальну позицію тощо. Наявність розвинутого музичного слуху,</p>			

Продовження табл. 1

1	2	3	4
почуття ритму, стилю, пам'яті, творчого мислення, вокальних навичок, артистизму, навичок диригування, гри на музичних інструментах, навичок сольфеджування тощо			

Пропонована нами педагогічна модель підготовки майбутніх учителів музики, спрямована на те, щоб сформувати в студентів наступні основні компетенції:

- здатність правильно використовувати методи діагностики здібностей учнів;
- здатність орієнтуватися в загальних та творчих здібностях учнів;
- уміння встановлювати зв'язки між складовими музичності та визначати сферу інтересів учнів, їх мотивацію до занять певним видом музичної діяльності;
- здатність оцінити досягнення учнів, визначати й розвивати їх музичні здібності та якості;
- вміння здійснювати предметну діяльність, враховуючи основні особистісні якості учня (пам'ять; мелодійний, тембровий, динамічний і гармонійний музичний слух; почуття ритму, ладу; музична уява та музичні почуття; виконавські дані; здатність до музично-ігрової, пісенної імпровізації та ін.);
- вміння використовувати різні форми навчальної роботи учнів (групові, фронтальні, індивідуальні);
- здатність викликати в учнів інтерес до музики і музичної діяльності;
- вміння формувати в учнів основи музичного смаку;
- вміння враховувати міждисциплінарні зв'язки та задовольняти інформаційні потреби учнів з використанням електронних та літературних джерел (бібліотек, комп'ютерних даних).

Проведене нами дослідження показало, що діагностика музичних здібностей учнів шкіл естетичного виховання має враховувати вікові особливості учнів і будуватися на основі визначення таких показників, як:

– рухові реакції дітей у процесі сприймання музики (відтворення музики, переживання, вокалізація, пластичне інтонування музики, ритмічні рухи під музику тощо);

– здатність до наслідування звуків, рухів;

– здатність зіставляти музичні твори за принципом подібності та відмінності жанрів;

– здатність до імпровізації, до співпереживання та емоційної чуйності;

– здатність до запам'ятовування, до усвідомлення музично-художнього образу, художніх асоціацій, музичного мислення;

– здатність до активного сприйняття музики та ін.

Висновки. Результативність підготовки учителів музики до розвитку музичних здібностей учнів шкіл естетичного виховання можлива за умови оволодіння ними, під час навчання у виші, сумою знань, вмінь та навичок, що дозволяють діагностувати музичні здібності в учнів, націлюють майбутнього вчителя на саморозвиток, на творче ставлення до власної професійної діяльності та озброюють вчителя знаннями методики та технологій, які є витребуваними в системі навчання та виховання майбутніх музикантів. Розроблені нами критерії та показники можуть бути використані для визначення рівнів готовності майбутніх учителів музики (низький, середній, високий) до розвитку музичних здібностей учнів шкіл естетичного виховання.

Література:

1. Анисимов В. П. Диагностика музыкальных способностей детей : учеб. пособ. для студ. высш. учеб. завед. / В. П. Анисимов. – М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2004. – 128 с.

2. Арчажникова Л. Г. Формирование готовности учителя музыки к осуществлению профессиональной деятельности в школе / Л. Г. Арчажникова //

Взаимодействие педагогического вуза и школы в музыкально-эстетическом воспитании. – К., 1984. – С.10-17.

3. Бездухов В. П. Теоретические проблемы становления педагогической компетентности учителя / В. Бездухов, С. Мишина, О. Правдина. – Самара, 2001. – 156 с.

4. Гаврищак Г. Р. Компетентність та ключові компетенції викладача ВНЗ/ Г. Гаврищак / Професійні компетенції та компетентності вчителя : матеріали регіонального наук.-практ. семінару, (м. Тернопіль, 28-29 листопада 2006 р.). – Тернопіль : Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, 2006. – С.31-32.

5. Дружинин В. Н. Психология общих способностей / В. И. Дружинин. – СПб. : ПитерКом, 1999. – 368 с.

6. Кирнарская Д. К. Психология специальных способностей. Музыкальные способности / Кирнарская Д. К. – М. : Таланты - XXI век. 2004. – 496 с.

7. Кисаханова Е. Л. Музыкально-исполнительская компетентность в структуре профессиональной культуры учителя музыки / Е. Л. Кисаханова [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://pedsovet.su/publ/71-1-0-4035>

8. Коренева Т. Ф. Музыкально-ритмические движения для детей дошкольного и младшего школьного возраста : учеб.-метод. пособие. : В 2 ч. Ч.1 / Т. Ф. Коренева – М. : ВЛАДОС, 2001. – 112 с. : ноты.

9. Малахова Л. В. Музыкальное воспитание детей дошкольного возраста [Текст] : методическое пособие / Л. В. Малахова. – Ростов-на-Дону : Феникс, 2008. – 143 с. : ил., ноты.

10. Музыкальная палитра : музыкальное воспитание в детском саду, семье и школе / учредители : Ленингр. обл. ин-т развития образования (до 2008 г.), А. И. Буренина. – Санкт-Петербург, 2012. – № 4.

11. Праслова Г. А. Теория и методика музыкального образования детей дошкольного возраста : учебн. для студентов высших педаг. учеб. завед./ Г. А. Праслова. – СПб. : ДЕТСТВО-ПРЕСС, 2005. – 384 с

12. Психология музыкальной деятельности : теория и практика / [Под ред. Г. М. Цыпина]. – М. : Академия, 2003. – 368с.

13. Психолого-педагогічні засади проектування інноваційних технологій викладання у вищій школі : монографія / [В. Луговий, М. Левшин, О. Бонадаренко та ін.] ; За аг. ред. В. П. Андрущенко, В. І. Лугового. – К. : Педагогічна думка, 2011. – 260 с.

14. Тарас А. Е. Психология музыки и музыкальных способностей / А. Е. Тарас. – М. : АСТ, Харвест, 2005. – 142 с.

15. Ткаченко Т. В. Формування професійно-педагогічної культури майбутнього вчителя музики : автореф. дис. ... канд. пед. наук. : спеціальність 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти / Ткаченко Тетяна Володимирівна / Харківський державний педагогічний університет ім. Г.С. Сковороди. – Х., 2000. – 22 с.

16. Радынова О. П. Музыкальное развитие детей : В 2 ч. / О.П. Радынова. – М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1997 Ч. 1. – 608 с.

17. Рубинштейн С. Л. Принципы и пути развития психологии / С. Л. Рубинштейн. – М. : Изд-во Акад. наук СССР, 1959. – С.116-137.

18. Теплов Б. М. Психология музыкальных способностей / Б. М. Теплов. – М. : Наука, 2003. – 379с.

19. Федорович Е. Н. Основы психологии музыкального образования : учеб. пособ. / Е. Н. Федорович /Урал. гос. пед. ун-т. / Банк культурной информации. – Екатеринбург, 2004. – 152 с.

References:

1. Anisimov V. P. Diagnostika muzykalnyh sposobnostej detej : učeb. posob. dlâ stud. vysš. učeb. zaved. / V. P. Anisimov. – М. : Gumanit. izd. centr VLADOS, 2004. – 128 s.

2. Arčažnikova L. G. Formirovanie gotovnosti učitelâ muzyki k osušestvleniû professionalnoj deâtelnosti v škole // Vzaimodejstvie pedagogičeskogo vuza i školy v muzykalno-èstetičeskom vospitanii. – К., 1984. – S.10-17.

3. Bezduhov V. P. Teoretičeskie problemy stanovleniâ pedagogičeskoj kompetentnosti učitelâ / V. Bezduhov, S. Mišina, O. Pravdina. – Samara, 2001. – 156 s.

4. Gavrišak G. R. Kompetentnist ta ključovi kompetencii vikladača VNZ/ G. Gavrišak / Profesijni kompetencii ta kompetentnosti včitelâ : materialy regionalnogo nauk.-prakt. seminaru, (m. Ternopil, 28-29 listopada 2006 r.). – Ternopil : Ternopilskij nacionalnij pedagogičnij uniwersitet imeni Volodimira Gnatûka, 2006. – S.31-32.

5. Družinin V. N. Psihologiiâ obših sposobnostej / V. I. Družinin. – SPb. : PiterKom, 1999. – 368 s.

6. Kirnarskaâ D. K. Psihologiiâ specialnyh sposobnostej. Muzykalnye sposobnosti / Kirnarskaâ D. K. – M. : Talanty - XXI vek. 2004. – 496 s.

7. Kisahanova E. L. Muzykalno-ispolnitelskaâ kompetentnost v strukture professionalnoj kultury učitelâ muziki / E. L. Kisahanova [Èlektronnyj resurs]. – Režim dostupa : <http://pedsovet.su/publ/71-1-0-4035>

8. Koreneva T. F. Muzykalno-ritmičeskie dviženiâ dlâ detej doškolnogo i mladšego školnogo vozrasta : učeb.-metod. posobie. : V 2 č. Č.1 / T. F. Koreneva – M. : VLADOS, 2001. – 112 s. : noty.

9. Malahova L. V. Muzykalnoe vospitanie detej doškolnogo vozrasta [Tekst] : metodičeskoe posobie / L. V. Malahova. – Rostov-na-Donu : Feniks, 2008. – 143 s. : il., noty.

10. Muzykalnaâ palitra : muzykalnoe vospitanie v detskom sadu, seme i škole / učrediteli : Leningr. obl. in-t razvitiâ obrazovaniâ (do 2008 g.), A. I. Burenina. – Sankt-Peterburg, 2012. – № 4.

11. Praslova G. A. Teoriâ i metodika muzykalnogo obrazovaniâ detej doškolnogo vozrasta : učebn. dlâ studentov vyših pedagog. učeb. zaved./ G. A. Praslova. – SPb. : DETSTVO-PRESS, 2005. – 384 s.

12. Psihologiiâ muzykalnoj deâtelnosti : teoriâ i praktika / [Pod red. G. M. Cypina]. – M. : Akademiâ, 2003. – 368 s.

13. Psihološko-pedagoški načini projektiranja inovativnih tehnologij v učnem procesu : monografija / [V. Lugovij, M. Levšin, O. Bonadarenko ta in.]; Za ured. V.P. Andrušenka, V.Ī. Lugovogo. – K. : Pedagoška misel, 2011. – 260 s.

14. Taras A. E. Psihologija muzike i muzikalnih sposobnostej / A. E. Taras. – M. : AST, Harvest, 2005. – 142 s.

15. Tkačenko T. V. Formiranje profesionalno-pedagoške kulture budućeg učitelja muzike : avtor. dis. ... kand. ped. nauk. : specijalizacija 13.00.04 – teorija i metodika profesionalnog obrazovanja / Tkačenko Tetjana Volodimirivna / Harkivskij državni pedagoški univerzitet im. G.S. Skovorodi. – H., 2000. – 22 s.

16. Radynova O. P. Muzikalnoe razvitiye detej : V 2 č. / O.P. Radynova. – M. : Gumanit. izd. centr VLADOS, 1997 Č. 1. – 608 s.

17. Rubinštejn S. L. Principy i puti razvitiya psihologii / S.L. Rubinštejn. – M. : Izd-vo Akad. nauk SSSR, 1959. – S.116-137.

18. Teplov B. M. Psihologija muzikalnih sposobnostej / B.M. Teplov. – M. : Nauka, 2003. – 379 s.

19. Fedorovič E. N. Osnovy psihologii muzikalnogo obrazovaniya : učeb. posobie / E. N. Fedorovič /Ural. gos. ped. un-t. / Bank kulturnoj informacii. – Ekaterinburg, 2004. – 152 s.